

حریم خصوصی از منظر آیات و روایات

پژمان شیخی

کارشناسی علوم تربیتی حوزوی

MDQ1-02-2026.0291
MNR-305-2-CAA721

یکی از حقوق اساسی و بنیادین بشر که در منابع اسلامی و قوانین کشورها و اعلامیه جهانی حقوق بشر مورد توجه قرار گرفته است حق برخورداری اشخاص از مصونیت و حرمت حریم خصوصی است. نیاز به حریم خصوصی، امری بسیار ریشه دار و فطری است که با کرامت انسانی ارتباط وثیق دارد و هدف از آن تکریم تمامیت مادی معنوی انسان و تعالی شخصیت او می باشد و رعایت این حق فضای لازم برای رشد و تکامل شخصی افراد را فراهم ساخته و از تنزل انسان ها در حد یک ابزار جلوگیری می کند. نوشتار پیش رو با درک ضرورت تحلیل این موضوع، می کوشد به این سؤال پاسخ داده شود که قلمرو و مصادیق این حق برای افراد مخصوصاً اعضای خانواده تا کجاست و چه بخش هایی را شامل می شود؟ تا افراد با شناخت حریم شخصی دیگران از هر دخالتی که موجب نقض آن حریم می شود اجتناب کنند. برآیند این تحقیق نشان می دهد که: از منظر قرآن کریم و نگاه های حقوقی، مرزها و محتوای آنچه به عنوان حریم خصوصی تلقی می گردد عبارتند از: محدوده ای از عقاید، احساسات، رفتارها و ویژگی های هر عضو خانواده که برای دیگر اعضا آشکار نباشد یا علی رغم آشکار بودن، از افشای آن راضی نباشد و در مقابل ورود و نظارت دیگر اعضا واکنش نشان دهد؛ مانند حریم خصوصی جسمانی و جنسی، داشتن خلوت و تنهایی در منزل خصوصی و اتاق شخصی، کنترل بر اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی، حریم شخصیت، رهایی از نظارت های سمعی و بصری، حمایت در برابر تفتیش ها، تجسس ها و رهگیری ها و نهایتاً حق تعیین سرنوشت برای خود.

کلیدواژه ها: اسلام، احکام، روایات، حریم خصوصی

مقدمه

امام از غیرت خداوند یاد کرده، و هتک مستور مؤمنان را هتک ناموس الهی برمی شمارد. تردیدی نیست که ورود در حریم خصوصی مردم، خواه ناخواه سبب هتک حیثیت آنان خواهد شد؛ زیرا زشتی های پنهان انسان ها در این حرکت باطل آشکار می گردد و آنان نمی توانند مانند گذشته در موقعیت اجتماعی یا شغلی شان قرار بگیرند. از آن جا که خداوند ساتر عیوب یا پوشاننده زشتی های بندگان است، اخلاق اجتماعی اسلام اقتضا می کند که مؤمنان مظهر ستار العیوب باشند.

امام از غیرت خداوند یاد کرده، و هتک مستور مؤمنان را هتک ناموس الهی برمی شمارد. تردیدی نیست که ورود در حریم خصوصی مردم، خواه ناخواه سبب هتک حیثیت آنان خواهد شد؛ زیرا زشتی های پنهان انسان ها در این حرکت باطل آشکار می گردد و آنان نمی توانند مانند گذشته در موقعیت اجتماعی یا شغلی شان قرار بگیرند. از آن جا که خداوند ساتر عیوب یا پوشاننده زشتی های بندگان است، اخلاق اجتماعی اسلام اقتضا می کند که مؤمنان مظهر ستار العیوب باشند.

رعایت حریم خصوصی دیگران در قرآن، احادیث و آثار امام

قرآن کریم آن گاه که از آسیب های اخلاقی و شخصیتی انسان ها سخن می راند، تجسس در امور و زندگی شخصی دیگران را یاد می کند و ایمان آورندگان را از استمرار این رفتار ناپسند اخلاقی بر حذر می دارد:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْنَاهُ وَأَتَقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ»؛ [۱] ای کسانی که ایمان آورده اید، از بسیاری از گمان ها بپرهیزید که پاره ای از گمان ها گناه است و جاسوسی مکنید و بعضی از شما غیبت بعضی نکند. آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده اش را بخورد؟ از آن کراهت دارید (پس) از خدا بترسید که خدا توبه پذیر و مهربان است.

نباید تردید داشت که بدگمانی نسبت به دیگران و نیز بدگویی در غیاب آنان، با تجسس برای یافتن نقطه ضعف ها یا عیوب پنهانی، پیوندی تنگاتنگ دارد. یعنی کسانی که به دلایلی دچار بدگمانی و دشمنی نسبت به کسی شده اند و یکسر به غیبت و تضعیف شخصیت اجتماعی او می پردازند، خواه ناخواه به دنبال شواهدی عینی برای اثبات گفته های خود می باشند. از این رو یا خود وارد حریم خصوصی افراد می شوند یا از ساده لوحی نزدیکان استفاده کرده و می کوشند تا اندک مایه و اعتباری که آنان در حیات جمعی شان دارند، سلب کنند. اسلام از آن جا که نگاهی کریمانه به انسان ها دارد و حقوق فردی و اجتماعی شان را محترم می شمارد، به هیچ مسلمانی اجازه نمی دهد که سرنوشت کسی را بازیچه دست خود قرار دهد؛

زیرا با گسترش موج بی حرمتی و بی اعتمادی مردم به یکدیگر، نمی توان جامعه ای سالم و رشد یافته و معنویت گرا داشت. از طرفی نیز هراس و عدم امنیت اجتماعی مجال نمی دهد که کسی از حقوق خود یا ستمدیدگان جامعه جانبداری کند؛ زیرا ممکن است در معرض ترور شخصیت قرار گرفته و به کلی از منزلت اجتماعی اش محروم شود.

حریم شخصی یا حریم خصوصی یعنی یک فرد یا گروه بتواند خود یا اطلاعات مربوط به خود را مجزا کند و در نتیجه بتواند خود یا اطلاعاتش را با انتخاب خویش در برابر دیگران آشکار کند. مرزها و محتوای آنچه شخصی یا خصوصی قلمداد میشود در میان فرهنگ ها و اشخاص متفاوت است، اما تم اصلی آن ها مشترک است. فضای جسمانی و روانی تابع قوانین دولتی و بین المللی نیست و حدود آن را خود فرد مشخص می کند. حریم شخصی گاه مربوط به ناشناس بودن، یعنی تمایل به گمنام یا دور ماندن از عرصه عمومی است. انواع مختلفی از حریم نظیر حریم شخصی مالی، حریم شخصی سلامتی، حریم شخصی برخط و حریم شخصی اطلاعاتی تعریف شده است. درجه شخصی یا خصوصی بودن اطلاعات به این بستگی دارد که عموم مردم چگونه این اطلاعات را دریافت و با آن برخورد خواهند کرد؛ که خود موضوعی است که به نوبه خود به شرایط زمانی و مکانی وابسته است. مفهوم حریم شخصی بر مفهوم امنیت نیز تأثیر می گذارد؛ برای مثال، از موضوع سوءاستفاده گرفته تا امنیت اطلاعات. حریم شخصی همچنین می تواند به معنای حق بر بدن باشد.

در آیات قرآن کریم، مواردی مطرح شده است که ناظر به حفظ حریم شخصی و خصوصی مردم است
نظیر:

استیناس و استیزان :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ (نور/27)

ای کسانی که ایمان آورده اید در خانه هایی غیر از خانه خود وارد نشوید تا اجازه بگیرید و بر اهل آن خانه سلام کنید، این برای شما بهتر است، شاید متذکر شوید.

فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ قِيلَ لَكُمْ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ أَزْكى لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ (نور/28)

و اگر کسی در آن نیافتید داخل آن نشوید تا به شما اجازه داده شود، و اگر گفته شود بازگردید، بازگردید، که برای شما پاکیزه تر است و خداوند به آنچه انجام می دهید آگاه است.

عدم تجسس :

...وَلَا تَجَسَّسُوا... (حجرات/12)

و هرگز (در کار دیگران) تجسس نکنید

در تفسیر المیزان در خصوص تجسس که از اصلی ترین مظاهر شکستن حریم خصوصی افراد است چنین آمده :

"کلمه (تجسس) - با جیم - به معنای پی گیری و تفحص از امور مردم است، اموری که مردم عنایت دارند پنهان بماند و تو آنها را پی گیری کنی تا خبردار شوی. کلمه (تحسس) - با حاء بی نقطه - نیز همین معنا را می دهد، با این تفاوت که تجسس - با جیم - در شر استعمال می شود، و تحسس - با حاء - در خیر به کار می رود، و به همین جهت بعضی گفته اند: معنای آیه این است که : دنبال عیوب مسلمانان را نگیرید، و در این مقام بر نیابید که اموری را که صاحبانش می خواهند پوشیده بماند تو آنها را فاش سازی." (1)

تمامی این آیات نشان از حفظ و رعایت حریم خصوصی در اسلام دارند .

در روایات نیز مساله حفظ حریم خصوصی بشدت مشهود است .

در روایتی از امام صادق (علیه السلام) آمده است : اگر کسی لغزشها و گناهانی را که از مومنین با دو چشم خود دیده و یا با دو گوش خود شنیده باشد و برای دیگران بازگو کند او از مصاریق این آیه شریفه است که می فرماید : آنان که نقل و پخش کردن کار بد در میان مومنان را دوست دارند ، در آخرت برایشان عذابی دردناک وجود دارد . (2)

از رسول اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است : در باره لغزشهای مومنین تجسس نکنید ، چون که هر کس لغزشهای برادران مومن خود را پی جویی کند ، خداوند نیز لغزشهای خود او را پی جویی خواهد کرد و او را بی آبرو و رسوا خواهد کرد هر چند که در درون خانه اش باشد . (3)

حضرت امیر علیه السلام در نامه معروف خود به مالک به عنوان حاکم مصر چنین می نویسد : کم ارج ترین افراد نزد تو باید کسانی باشند که نسبت به کشف و پخش عیوب و اسرار مردم حریص تر و بی باک ترند برای اینکه نوعاً مردم دارای عیوبی هستند که حاکم برای پنهان داشتن آنها از همه سزاوارتر است . پس هرگز در صدد کشف کردن آن لغزشهایی که پنهان از تو (پنهان از حکومت) صورت گرفته بر نیا . چون تو به عنوان حاکم مسلمین فقط مسئول پاکسازی جامعه از آلودگی های آشکار و ظاهری هستی ، در باره لغزشهای پنهان مردم خداوند خود داور خواهد کرد .

بنابراین تا آنجا که می توانی اسرار مردم را پنهان نگه دار تا خداوند نیز اسرار تو را از مردم پنهان نگه دارد . (4)

مجموعه آیات و روایاتی که در این زمینه وجود دارد به خوبی بیانگر آن است که از دیدگاه اسلام هرگز نباید حقوق افراد مسلمان با استراق سمع ، تفتیش و تجسس و افشاگری مورد تعرض قرار گیرد . (5)

قانون اساسی و حریم خصوصی

حریم خصوصی و حقوق شهروندان طی چند بند قانون اساسی بدین گونه آمده است:

اصل ۲۲: حیثیت، جان، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است، مگر در مواردی که قانون تجویز کند.

اصل ۲۳: تفتیش عقاید ممنوع است و هیچ کسی را نمی توان به صرف داشتن عقیده ای مورد تعرض و مؤاخذه قرار داد.

اصل ۲۵: بازرسی و نرساندن نامه و ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آنها، استراق سمع و هرگونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون.

حریم خصوصی خانواده

آیات متعددی در قرآن کریم است که به رعایت حریم خصوصی توصیه می کند، از جمله آنهاست اطلاع دادن و اجازه گرفتن اولاد بالغ برای ورود به حریم خصوصی پدر و مادر «و اذا بلغ الاطفال منكم الحكم فليستذنوا كما استأذن الذين من قبلکم» [6] و اذن خواستن غلامان برای ورود به حریم صاحبانشان؛ «لیستئذنکم الذین ملکت ایمانکم» [7].

و به مؤمنان توصیه می کند به خانه پیغمبر وارد نشوند تا به آنان اذن داده شود: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ» [8] و نیز به تمام مؤمنان فرمان می دهد که به خانه های دیگران بدون اذن وارد نشوند و پس از اذن گرفتن به اهل خانه سلام کنند و اگر کسی در خانه نیست، به هیچ وجه وارد آن خانه نشوند و اگر هنگام ورود به خانه کسی، صاحب خانه گفت برگردید، برگردند و رعایت این دستورات را از لوازم تقوا و طهارت نفس می داند. [9]

بنابراین، خانه مردم حریم خصوصی آنهاست و وارد شدن بدون اذن صاحب خانه جایز نیست. البته اگر خانه ای در مظان تهمت و فساد باشد که فساد آن به سطح جامعه کشیده شود و یا در آن خانه توطئه علیه اسلام و کیان مسلمین باشد، می توان برای پیشگیری از فساد، با حکم قضایی به آن خانه وارد شد و در حدود قانون اقدام لازم کرد.

حریم عمومی و تضامن اجتماعی

حریم عمومی، فضای رفتاری اجتماع است که برای عموم مردم باید حریم امنی باشد. امنیت جانی، مالی، آبرویی، حیثیتی، امنیتی و اخلاقی و جایگاه حریم عمومی در سلامت جامعه تعیین کننده است.

حریم عمومی حق صدها و هزاران مردمی است که با محیط جامعه سر و کار دارند. اگر ویروس یک بیماری به جامعه سرایت کند، توده مردم را آلوده می کند و نیز اگر یک بیماری اخلاقی به جامعه رخنه کند، ملتی را به فساد می کشد. همان گونه که در روایات آمده گناه پنهانی تنها به گنهکار زیان می رساند، ولی گناه آشکار زیانش از فرد فراتر رفته، جامعه را آلوده می کند.

حراست از حریم عمومی وظیفه آحاد مردم است و نیز مسئولیت حکومت که باید حافظ مصالح یک کشور باشد و حریم جامعه را از آلودگی پاک نگهدارد.

در روایت آمده است که اگر جمعی در کشتی نشسته باشند که در دریا شناور است و یکی از سرنشینان بخواهد کشتی را سوراخ کند، وظیفه طبیعی آنهاست که مانع آن خرابکاری باشند، این یک قاعده عقلانی است که همه انسان ها از هر تبار و دیار و نحل و آیینی بدان ملتزمند. این همان تضامن اجتماعی و صیانت از حقوق و حریم عمومی است که نظارت ملی به آن نام داده اند و در اسلام امر به معروف و نهی از منکر نامیده می شود. امر به معروف حافظ مصالح عموم مردم است و نهی از منکر برخورد با خرابکاری ها.

امیرمؤمنان «ع» می فرمایند: «و الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ مَصْلَحَةٌ لِلْعَوَامِ، وَ النَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ رَدْعٌ لِّلْأَفْهَاءِ: امر به معروف مصلحت توده مردم است و نهی از منکر برخورد با ابلهان و جاهلان.» [10]

اسلام پیشرو در حفظ حریم خصوصی است، مصادیق حریم خصوصی از نگاه اسلام

حمایت از حریم خصوصی در حقوق اسلامی از پیشینه ای طولانی برخوردار است. این امر پیش از آنکه در غرب و کنوانسیون ها و اسناد بین المللی حقوق بشر پیش بینی شود، با تاکید بسیار در منابع اسلامی مورد توجه بوده و در آیات متعددی از قرآن مجید، بر لزوم رعایت حریم خصوصی اشخاص تاکید شده است.

حریم خصوصی مفهومی است که تعریف آن به شرایط محیطی بستگی دارد. در واقع، حریم خصوصی خط قرمزی برای حدود حضور جامعه در زندگی شخصی افراد محسوب می شود.

بنابراین می توان گفت؛ حریم خصوصی تمایل اشخاص است به اینکه از ادانه تصمیم بگیرند که تحت چه شرایطی و تا چه میزانی خود وضعیت و رفتارشان را برای دیگران فاش کنند. از نگاه کلی حریم خصوصی همه افراد محترم است. در این گزارش برآنیم حریم خصوصی را از منظر اسلام مورد بررسی قرار دهیم.

به رغم سابقه کوتاه غرب در حمایت از حریم خصوصی حمایت از حریم خصوصی در حقوق اسلامی از پیشینه ای طولانی برخوردار است. حریم خصوصی پیش از آنکه در غرب و کنوانسیون ها و اسناد بین المللی حقوق بشر پیش بینی شود، با تاکید بسیار در منابع اسلامی مورد توجه بوده و در آیات متعددی از قرآن مجید، بر لزوم رعایت حریم خصوصی اشخاص تاکید شده است.

سنت پیامبر اکرم(ص) و سیره ائمه اطهار(ع) نیز سرشار از توصیه‌هایی در پرهیز از نقض مصادیق مختلف حریم خصوصی است. همان‌طور که گفته شد، احترام به حریم و امور خصوصی دیگران از توصیه‌های تاکید شده اسلام است.

در منابع اسلامی نظیر قرآن، سنت و اجماع، احکام متعددی درباره وجوه مختلف حریم خصوصی وجود دارد. البته، اصطلاح حریم خصوصی در آیات قرآن و در روایات اسلامی استعمال نشده است و موضع اسلام در مواجهه با حریم خصوصی، موضع به اصطلاح تحویل‌گرایانه است؛ یعنی حریم خصوصی، در قالب احاله به حقوق و آزادی‌های دیگر نظیر حق مالکیت، منع تجسس، اصل برائت، منع سوءظن و اشاعه فحشا و سب و هجو، قذف، سخن چینی و غیبت و خیانت در امانت مطرح شده است. در ادامه به بررسی مصادیقی از رعایت حریم خصوصی شهروندان که در اسلام مورد تاکید قرار گرفته است می‌پردازیم.

1) ممنوعیت سوی ظن

2) ممنوعیت ورود به منازل بدون استئذان

3) ممنوعیت استراق و سمع و بصر ممنوعیت ورود به منازل بدون استئذان

در آیات قرآن کریم و سنت اسلامی، ورود به منازل اشخاص منوط به استئناس و استئذان است. استئناس به معنی معرفی خود قبل از ورود است تا صاحب منزل در صورت تمایل در را بگشاید. استئذان نیز سبک اجازه صاحب منزل قبل از ورود است. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: لا تدخلوا بیوتاً غیر بیوتکم حتی تستأمنوا و تسلموا علی أهلها و در جای دیگر می‌فرماید و أتوا البیوت من ابوابها یعنی برای ورود به منازل مردم تنها از در آن وارد شوید.

ممنوعیت استراق سمع و بصر

استراق سمع نیز در سنت اسلامی ممنوع است به طوری که پیامبر اسلام (ص) فرموده‌اند هر کس به مکالمات دیگران در حالی که آنها مایل نیستند، گوش فرا دهد، در روز قیامت به گوش وی سرب گداخته ریخته می‌شود. همچنین هتک ستر و نگاه کردن به آنچه که نوعاً یا شخصاً در قلمرو حریم خصوصی قرار می‌گیرد، ممنوع است. (11)

مردم در خانه‌های قدیمی به حریم خصوصی همدیگر راه نداشتند

خانه‌های قدیمی ایران بطور کلی دو بخش داشت: بیرونی و اندرونی. اندرونی بسیار گسترده‌تر از بیرونی بوده و خانه‌ای ویژه زندگی خصوصی خانواده بوده است که میانسرای بزرگی داشتند و گرداگرد آن اتاق‌های فراوانی ساخته می‌شد؛ بخشی از خانه تابستان‌نشین و بخش دیگر آن زمستان‌نشین بود؛ چرا که مردم همه مهمان‌دوست بودند و از سوی دیگر نمی‌خواستند مهمان را مستقیماً وارد زندگی خصوصی خود کنند، از این رو در بخش بیرونی از او پذیرایی می‌کردند.

در درون‌گرایی خانه‌های ایرانی جوهر زندگی به صورت محافظت‌شده جریان دارد با حصاری که بیرونی است و به کوچه و محله تعلق دارد، اما پشت این پرده و در درون، عناصر ساختمانی با تمام ویژگی‌ها و ظرافت و تزئین خود بروز می‌کنند و با آب و درخت و دیگر عناصر درونی به زندگی انسانهای مستقر در آن غنا می‌بخشند. هر خانه، جهانی کوچک و حریم است که پیوسته خانواده را در بر دارد.

دفاع از حریم خانواده امری واجب در معماری ایرانی بود

* بنابراین وقتی از معماری ایرانی صحبت می‌کنیم، در اصل منظورمان همان معماری سنتی ماست که ریشه در آموزه‌های دین و یا آموزه‌های ایران باستان ما دارد که آکنده از عفاف و حیاست.

همین طور است. خانه‌های ایرانی عموماً به رعایت حریم خصوصی در کنار تکریم مهمان توجه داشتند تا جایی که آنچه معماری ایرانی - اسلامی را متمایز از معماری غرب می‌کند، بیش از هر چیز توجه به حریم خصوصی در معماری است. این مسئله فارغ از محتوا و گزاره‌های دیگر، متمایزکننده این نوع معماری است. شاید ورود به خانه‌های ایرانی - اسلامی این تمایز را بیش از پیش مشخص کند.

معماری ایرانی، معماری زنانه نبود، اما قدر و منزلت زنان و جایگاه زن در چارچوب ساختار زندگی ایرانی در تولید اثر معماری به خصوص در بُعد مسکن کاملاً مدنظر معمار ایرانی بوده است. دفاع از حریم در معماری ایرانی امری واجب و بدیهی بوده است. (12)

اشاره‌های قرآن و احادیث را به محرمیت که معماری می‌تواند در تحکیم آن نقش داشته باشد، در سه سطح طبقه‌بندی کردم:

سطح اول در مقیاس روابط بین اعضای خانواده است:

خداوند در آیه 59 سوره نور می‌فرماید: وَ إِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ؛ و هنگامی که اطفال شما به حد بلوغ رسیدند باید اجازه بگیرند، همان گونه که اشخاصی که پیش از آنان بودند اجازه می‌گرفتند؛ اینچنین خداوند آیاتش را برای شما بیان می‌کند، و خداوند دانا و حکیم است». این آیه شریفه حکم بر آن می‌کند که فضای مسکونی مسلمان باید دارای عرصه‌بندی‌های عمومی نیمه خصوصی و خصوصی باشد. علاوه بر این، نقش دیگری که معماری می‌تواند در اجرای حکم ایفا کند، این است که به کمک موانع، مراحل، فاصله و کم کردن دسترسی‌ها، آدابی را در باب ورود به فضاهای خصوصی ایجاد کند؛ به این طریق می‌توان نه بوسیله آموزش بلکه توسط کالبد بنا نیز حریم‌ها را حفظ کرد؛ که البته در معماری گذشته از طریق وجود هشتی، جدا کردن اندرونی و بیرونی، ایجاد فاصله بین اتاق‌ها، ایجاد خلوت‌خانه در انتهای 3 دری‌ها، ایجاد مانع‌های فیزیکی و دالان شاهد آن هستیم.

سطح دوم، ویژگی های کالبدی مسکن مسلمان است که در روایات اینگونه توصیف شده اند: رسول اکرم (ص) فرمود سه چیز در این جهان مایه سعادت مرد مسلمان است: همسایه خوب، خانه وسیع و مرکب خوش رفتار و خانه کم وسعت را مذمت می کنند.

امیرالمؤمنین (ع) نیز بشارت داده است: «برای خانه شرافت و برکتی است، شرافت آن در وسیع بودن جلوی حیاط و منزل و صالح بودن خانواده است؛ اما برکت آن در برتری نشیمنگاه، وسعت صحن و حیاط و نیکو بودن همسایگانش نهفته است.»

ارائه الگوی قرآنی در روابط بین همسایگی

آیات قرآن در مورد سطح سوم که روابط بین همسایگی را شامل می شود، در آیه 27 سوره نور می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ؛ ای کسانی که ایمان آورده اید، در خانه هایی غیر از خانه خود وارد نشوید تا اجازه بگیرید و بر اهل آن خانه سلام کنید؛ این برای شما بهتر است، شاید متذکر شوید.» در این آیه که به اجازه گرفتن در هنگام ورود به خانه غیر خود اشاره دارد، اگر ما ورود را در ابعادی خردتر به هرگونه ورودی به حریم دیگران تعبیر کنیم، متوجه اهمیت حریمت در مسکن مسلمان می شویم که حیاطها، پنجره ها، دربها همه و همه بخشی از محیط خصوصی و خانه فرد محسوب می شوند و هرگونه ورودی چه از طریق بصر و چه از طریق سمع از جانب قرآن منع شده است. همچنین در حدیثی از معصومین آمده است که اگر دری باز بود سر خود را پایین بیاورید و از تجسس پرهیز کنید.

از جنبه ای دیگر رسول اسلام فرمود «حق همسایه آن است که بنای خود را از بنای او بالاتر نبرند و جریان هوا را بر وی مسدود نکنند» که این می تواند جدای از جنبه های اقلیمی (نور و باد) از نقطه نظر حریمت و اشراف نیز مد نظر قرار بگیرد، که مرتفع شدن ساختمان موجب اشراف همسایه بر همسایه می شود و حریم های وی را می تواند بر هم زند و این در حالی است که در معماری اسلامی از حریمت و نداشتن دید روی بنای مجاور از معیارهای طراحی در ساخت شهرهای اسلامی نام برده می شود و اهمیت حریم خصوصی و استحقاق برخورداری از آن و احترام به آن مورد توجه قرار گرفته است.

نتیجه

حریم خصوصی در متن اعلامیه حقوق بشر اسلامی:

در این اعلامیه نیز ضمن اشاره به مواردی از حقوق خصوصی افراد مانند حق علم آموزی، حق حیات، عدم بردگی، حق انتخاب شغل و مسکن، حق مالکیت، حق سود بردن هر کس از دستاوردهای علمی و ادبی یا هنری یا تکنولوژیکی خود، بر حق برخورداری از یک زندگی پاک، حق استفاده از امکانات بهداشتی و درمانی انگشت گذاشته و در ماده هجدهم در سه بند آمده است که:

- 1- هر انسانی حق دارد که نسبت به جان و دین و خانواده و ناموس و مال خویش در آسودگی زندگی کند.
- 2- هر انسانی حق دارد که در امور خصوصی خود (مسکن - خانواده - مال و ارتباطات) استقلال داشته باشد و جاسوسی یا نظارت بر او و مخدوش نمودن حیثیت او جایز نیست و باید از او در مقابل هرگونه دخالت زورگویانه در این شئون حمایت شود.
- 3- مسکن در هر حالی حرمت دارد و نباید بدون اجازه ساکنین آن یا به صورت غیر مشروع وارد آن شد و نباید آن را خراب یا مصادره کرد یا ساکنین آن را آواره نمود. (همان: 296 در بند اول به حقوق خصوصی و در دو بند بعدی ضمن تأکید بر حفظ حرمت حریم خصوصی، به برخی از مصادیق و حوزه های این حریم اشاره شده است. نقض چنین حریمی جایز نیست مگر با مجوز مشروع و قانونی.

منابع

(1)- المیزان ، ذیل آیه 12 حجرات

(2)- کلینی، اصول کافی، ج 2، ص357، کتاب الایمان و الکفر، باب الغیبه والتهمه، حدیث 2

(3)- همان، ج5، ص355، کتاب ایمان و کفر، باب من طلب ثمرات المومنین

(4)- نهج البلاغه نامه 53

(5)- منبع

[6] نور، ۵۹.

[7] نور، ۵۸.

[8] احزاب، ۵۳.

[9] نور، ۲۷.

[10] نهج البلاغه، قصار ۲۵۲.

(11) برگرفته از مقاله حریم خصوصی در قرآن

(12) برگرفته از بیانات خانم مریم قربان زاده عضو هیئت مهندسی معماری دانشگاه بجنورد

[11] آل عمران، ۱۱۰.